

Wojciech Góralski

Ustawodawstwo kapituły katedralnej w Płocku do 1590 r.

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 23/1-2, 33-50

1980

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. WOJCIECH GÓRALSKI

**USTAWODAWSTWO KAPITUŁY KATEDRALNEJ
W PŁOCKU DO 1590 R.**

Treść: Wstęp. I. Dekrety kapituły. II. Statuty kapituły. 1. Źródła istnienia. 2. Źródła poznania.

Wstęp

Ważnym przejawem działalności kapituł jako korporacji była dziedzina ustawodawstwa, którą kolegia te realizowały w myśl przysługującego im uprawnienia stanowienia ustaw („ius statuendi et condendi statuta”)¹. Nie równało się to bynajmniej możliwości uchylania się przez kapituły spod przepisów prawa powszechnego, oznaczało zaś jedynie prawo stanowienia norm i wydawania przepisów — „iuxta vel praeter ius commune” — dotyczących zarówno wewnętrznej organizacji korporacji, jak i biegu spraw załatwianych przez te osoby prawne². Istniała bowiem potrzeba ciągłego podejmowania decyzji oraz regulowania wielu spraw odnoszących się do wewnętrznego ustroju kapituł, bliższego określenia ich praw i obowiązków wobec swoich członków a także sprecyzowania praw i obowiązków tych ostatnich zarówno wobec siebie, jak i wobec kolegium kanonicznego³. Tego rodzaju zaś koordynacja wewnętrznego ustroju oraz form działalności kapituł mogła się najpełniej realizować poprzez wydawanie własnych norm prawnych.

Jeśli chodzi o kapituły polskie, to w pierwszej fazie swojego istnienia rządziły się one prawami zwyczajowymi przy czym —

¹ Zob. P. Hinschius, *System des katholischen Kirchenrechts mit besonderer Rücksicht auf Deutschland*, t. 2, Berlin 1878, s. 131—135; P. Schneider *Die bischöflichen Domkapitel, ihre Entwicklung und rechtliche Stellung in Organismus der Kirche*, Mainz 1892, s. 142; D. Bouix, *Tractatus de capitulis*, Parisiis — Lugduni 1852, s. 427.

² P. Hinschius, *System ...*, m.cyt.; P. Schneider, *Die bischöflichen ...*, m.cyt.; S. Zachorowski, *Rozwój i ustrój kapituł polskich w wiekach średnich*, Kraków 1912, s. 179; Zob. także L. Ferraris, *Bibliotheca canonica, iuridica, moralis, theologica nec non ascetica, polemica, rubricistica, historica*, t. 2, Romae 1891, s. 181; s. 181; Por. D. Bouix, *Tractatus ...*, s. 429.

³ Zob. P. Tonquebiau, *Chapitres de chanoines. W: Dictionnaire de droit canonique*, t. 3, Paris 1942, s. 562—563.

w wypadku potrzeby — ingerowali tutaj prawodawcy prowincjonalni a także diecezjalni⁴. Należy na wstępie zaznaczyć, iż kolegium kanoników płockich, podobnie jak inne polskie kapituły katedralne, nie uzyskało pełnej autonomii prawodawczej wraz z uzyskaniem w XIII i XIV w. stanowiska i charakteru samodzielnej korporacji⁵. I tutaj, podobnie jak w innych polskich ośrodkach kapitulnych, w XII, XIII i XIV w. prawodawcami byli przede wszystkim i wyłącznie biskupi, którzy wydawali dekrety w pojedynczych sprawach już w drugiej połowie XIII w.⁶ Dopiero w dalszym etapie swego rozwoju — w XV i XVI stuleciu — sama kapituła podejmowała akty prawodawcze, by z kolei w trzeciej fazie swych dziejów, począwszy od recepcji uchwał Soboru Trydenckiego, znów pozostawać na polu prawodawczym w ścisłej i pełnej zależności od biskupów tracąc własną w tym względzie autonomię. Ponieważ na materiał ustawodawczy kapituły płockiej składały się zarówno dekrety („decreta”), jak i statuty („statuta”), dlatego wypadnie zająć się jednym i drugim. Na to rozróżnienie nie zwracało się dotąd w literaturze — jak się wydaje — należytej uwagi⁷.

I. Dekrety kapituły

Jakkolwiek mniejszą rangę ustawodawczą, to jednak niejako podstawową i najczęstszą dziedziną ustawodawstwa kapitulnego w jego końcowym wyniku stanowiły uchwały kapituły, podejmowane podczas posiedzeń — tak zwyczajnych jak i generalnych — noszące charakter dekretów⁸.

Z racji wspomnianego dominującego wpływu ustawodawcy prowincjonalnego i diecezjalnego na ustawodawstwo kapitul polskich, z dekretami kapituły płockiej spotykamy się dopiero w drugiej fazie rozwoju prawodawstwa kapitulnego tj. w XV i XVI w. Właśnie w tym okresie, począwszy od lat trzydziestych⁹ XV w. wspo-

⁴ W. Wójcik, *Kościelne ustawodawstwo partykularne w Polsce przedrozbiorowej na tle powszechnego prawodawstwa kościelnego*. W: *Księga Tysiąclecia Katolicyzmu w Polsce*, cz. 1, Lublin 1969, s. 458.

⁵ Por. S. Zachorowski, *Rozwój i ustroj ...*, s. 179—180; S. Librowski, *Kapituła katedralna włocławska. Zarys dziejów i organizacji*, Warszawa 1949, s. 66.

⁶ Por. W. Wójcik, *Kościelne ustawodawstwo partykularne ...*, m.cyt.

⁷ Niewłaściwe jest sprowadzanie całej dziedziny ustawodawczej kapitul wyłącznie do statutów. Bardzo często bowiem kolegia te podejmowały dekrety w odniesieniu do spraw bieżących. Por. S. Zachorowski, *Rozwój i ustroj ...*, s. 182.

⁸ Zarówno S. Zachorowski (*Rozwój i ustroj ...*, s. 179—185), jak i S. Librowski (*Kapituła katedralna włocławska ...*, s. 66—69, tej różnicy nie uwzględniają.

⁹ Żadną miarą nie można dopatrzeć się dekretów kapituły jeszcze

mniana korporacja podejmuje podczas swoich posiedzeń uchwały z mocą wiążącą i z możliwością ich egzekwowania, co w protokółach posiedzeń zaznaczano następującymi, charakterystycznymi terminami umieszczanymi przed samą treścią tychże uchwał: *decrevere, decernere, ordinare, concludere, statuere, constituere*¹⁰. W nagłówkach zaś niektórych uchwał można spotkać takie terminy jak: *institutio, constitutio, decretum*. Uchwały opatrzone tego rodzaju określeniami były normami, którymi kapituła wiązała się w sprawach ważniejszych i na dłuższy okres czasu w przeciwieństwie do mniej ważnych rozstrzygnięć, które nie urastały do miana i rangi dekretu pozostając tylko zwykłymi uchwałami¹¹.

W ciągu XV i XVI stulecia — nawet po Soborze Trydenckim¹², którego recepcja nastąpiła nie od razu — gremium kapitułne płockie podejmowało dekrety bez ingerencji biskupów. Jedynie w końcowych latach XVI w. odnotowuje się fakt — podobnie jak w zakresie statutów — przedkładania dekretów kapitułnych do aprobaty biskupiej¹³. Piętnastowieczne i szesnastowieczne dekrety kapituła podejmowała najczęściej w następujących sprawach: procedury dyscyplinarnej¹⁴ usprawiedliwienia lub nie, absentujących się z sesji kanoników,¹⁵ nowych redakcji statutów kapitułnych¹⁶,

podczas sprawowania rządów diecezją przez wybitnego biskupa prowadzącą Jakuba z Korzkwi. Zob. S. Zachorowski, *Jakób biskup płocki i jego działalność ustawodawcza i organizacyjna 1396—1425*, Kraków 1915, s. 81—82.

¹⁰ Odróżnienie dekretów od statutów kapitułnych nastęrcza niekiedy wiele trudności. Jeszcze bowiem w XVI w. w środowisku kapitułnym krakowskim terminów „*decretum*” i „*statutum*” używano zamiennie. Tam, gdzie brak formalnych inskrypcji przed treścią odnośnych postanowień, o tym czy dane postanowienie należy zakwalifikować do statutu czy też do dekretu, decyduje przedmiot uchwały. Zob. *Statuty kapituły katedralnej wrocławskiej z materiałów przysposobionych przez x. prałata Stan. Chodyńskiego* (wyd. J. Fijałek), Kraków 1916, s. LXIX—LXX.

¹¹ Na określenie zwykłych tylko uchwał, nie mających charakteru dekretów, źródła podają najczęściej zwroty: „*Domini mandaverunt, ut ...*”; „*Domini disposerunt, ut ...*”. Zob. np. B. Ulanowski, *Acta Capituli Plocensis* (odtąd: ACPlloc.), Archiwum Komisji Hist. (odtąd: AKH), t. 6, n. 321, s. 85; n. 332, s. 87—88; n. 354, s. 92; Archiwum Diecezjalne w Płocku (odtąd: ADP), ACPlloc. III, k. 102; ACPlloc. IV, k. 124.

¹² Zob. np. dekret z 9 września 1573 r.: *Domini auditis querelis ... decretoque hoc ...* — ADP, ACPlloc. VII, k. 214.

¹³ Zob. np. ADP, ACPlloc. VIII, k. 274 (1585 r.).

¹⁴ Zob. np. ADP, ACPlloc. III, k. 18, 23 v., 67 v., 88; ACPlloc. VII, k. 9 v. i 263 v.; B. Ulanowski, ACPlloc., AKH, t. 6, n. 396, s. 101, n. 498, s. 120.

¹⁵ Zob. np. ADP, ACPlloc. 50, k. 125; ACPlloc. IV, k. 149; ACPlloc. VII, k. 256 i 265; B. Ulanowski, ACPlloc., AKH, t. 6, n. 499, s. 120; Tamże, t. 10, n. 319, s. 261.

¹⁶ Zob. np. ADP, ACPlloc. 50, k. 174 v.; ACPlloc. VII, k. 60 v.

wyboru urzędników kapitulnych, delegatów i posłów¹⁷, przeprowadzania retaksacji lub rewizji prestymoniów¹⁸, przyznawania poszczególnym kanonikom opcji prestymoniów i domów¹⁹, pobierania lub składania dziesięcin²⁰, recepcji i habilitacji nowomianowanych kanoników²¹, doraźnych rozstrzygnięć w zakresie spraw majątkowych²², wypłacania lub pozbawiania dystrybucji chórowych²³, troski o kościół katedralny²⁴, przeniesienia terminu sesji generalnych²⁵. Zatem przedmiot dekretów kapituły stanowił całość kształt jej spraw przy czym nie wchodziły tu w grę decyzje wiążące na stałe — zarówno w sprawach drobnej wagi, jak i w sprawach dla korporacji istotnych. Ten moment obowiązywalności absolutnej i na stałe stanowił — wydaje się — istotny wskaźnik, iż w odnośnej uchwale kapitulnej nie chodziło o zwykły dekret, lecz o statut.

II. Statuty kapituły

Niewątpliwie najwłaściwszą i zarazem najważniejszą częścią ustawodawstwa kapitulnego były statuty będące wyrazem znacznej samodzielności kapituł, które owymi normami rządziły się jako osoby prawne. Mówiąc o statutach kapitulnych należy uwzględnić dwa następujące momenty: źródła istnienia tej formy ustawodawstwa kapitulnego a następnie źródła jej poznania.

1. Źródła istnienia

Wspomniano już, iż w dziejach kapituł polskich dadzą się wyróżnić dość wyraźnie trzy etapy, gdy chodzi o pochodzenie czyli źródła istnienia statutów kapitulnych²⁶. Pierwszy z nich, obejm-

¹⁷ ADP, ACPlloc., VI, k. 241 v.; ACPlloc. VII, k. 38 v. i 231; ACPlloc. III, k. 68; B. Ulanowski, ACPlloc., AKH, t. 6, n. 549, s. 135; n. 182, s. 197.

¹⁸ Zob. np. ACPlloc. III, k. 16 v. i 100; ACPlloc. VII, k. 16 v.

¹⁹ Zob. np. ADP, ACPlloc. III, k. 21, 97, 74 v. i 101.

²⁰ Zob. np. B. Ulanowski, ACPlloc., AKH, t. 6, n. 487, s. 115; n. 459, s. 112; n. 508, s. 122—123.

²¹ Zob. np. ADP, ACPlloc. III, k. 70—73 v., 75, 87 i 21 v.

²² Zob. np. ADP, ACPlloc. III, k. 97, 68 v. i 101; ACPlloc. IV, k. 108 v.; B. Ulanowski, ACPlloc., AKH, t. 6, n. 403, s. 102; n. 517, s. 124.

²³ Zob. np. ACPlloc. III, k. 86; B. Ulanowski, ACPlloc., AKH, t. 6, n. 385, s. 99.

²⁴ Zob. np. ADP, ACPlloc. IV, k. 150, 156 i 189; B. Ulanowski, ACPlloc., AKH, t. 10, n. 213, s. 217.

²⁵ Zob. np. ADP, ACPlloc. III, k. 88 v.

²⁶ Ustalił to w swoich badaniach S. Zachorowski. Zob. *Rozwój i ustrój ...*, s. 179—185; Zob. także S. Librowski, *Kapituła katedralna wrocławska ...*, s. 66—69 oraz W. Wójcik, *Kościelne ustawodawstwo partykularne ...*, s. 458—459.

mujący okres od XIII w. — dotąd kierowano się prawem zwyczajowym — do XIV w. włącznie, a nawet do początków XV w., był okresem prawodawczej supremacji biskupów. Oni to wydawali wówczas normy prawne dla swoich kapituł uwzględniając w nich ustalenia i dyrektywy kościelnego partykularnego prawa polskiego pochodzącego od synodów prowincjonalnych. Akty prawne pochodzące od biskupów jako prawodawców wobec kapituł, dotyczące ustroju prawnego, jak i działalności tych kolegiów, wchodziły do zbioru ustaw kapitułnych²⁷.

Słusznie zwrócił uwagę S. Zachorowski²⁸ na to, że wystawianie we wspomnianym okresie statutów kapitułnych wyłącznie przez biskupów oraz faktyczny brak samodzielności ustawodawczej mających już w XIII i XIV w. w pełni ukształtowany ustrój korporacyjny kolegiów kanonickich, nie szło po myśli prawa powszechnego, które w *Corpus Iuris Canonici* przyznawało kapitułom prawo wydawania statutów²⁹. Można to tłumaczyć okolicznością częstego udziału biskupów w sesjach kapitułnych a przede wszystkim dominującym stanowiskiem i rolą rządców diecezji w tym okresie³⁰. W myśl opinii wymienionego uczonego³¹ statuty stanowione przez biskupów dla kapituł bywały wydawane za zgodą tych ostatnich. Prawdziwość tezy Zachorowskiego wypadnie poniżej zweryfikować na przykładzie kapituły płockiej.

Kolejnym etapem w rozwoju ustawodawstwa kapitułnego w Polsce był wiek XV i XVI, kiedy to doszło do uzyskania przez kolegia kanonickie samodzielności na polu ustawodawczym. W tym bowiem okresie statuty pochodziły już wprost od kapituł a nie od

²⁷ Jako najstarsze statuty biskupie uchodzą tu normy wydane dla kapituły krakowskiej przez biskupa Pawła w 1292 r. w dziedzinie „*anni gratiae*” oraz statuty wydane w 1298 r. dla kapituły poznańskiej przez biskupa Andrzeja dotyczące sprawy darowizn czynionych przez kapitułę na rzecz nowoufundowanych kościołów oraz nadawania wsi prestymonialnych. Zob. S. Zachorowski, *Rozwój i ustrój ...*, s. 180. Pierwszy zaś zbiór statutów kapitułnych pochodzi od biskupa krakowskiego Jana Grotowego z 1328 r. Zob. W. Wójcik, *Kościelne ustawodawstwo partykularne ...*, s. 458; *Statuty* (wyd. J. Fijałek), s. XXXIV—XXXVII; Zob. również A. Petrani, *Kanonistyka*. W: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 1, średniowiecze, Lublin 1974, s. 396.

²⁸ S. Zachorowski, *Rozwój i ustrój ...*, s. 180, przyp. 1.

²⁹ Zob. c. 6, 8, 9, 11, X, de constitut., I, 2; c. 14 i 15 X, de cler. non resid. III, 4; c. 1 i 4, X, de his quae fiunt a praelato ..., III, 10; Jedyne — wyjątkowo — dekret Honoriusza III nadmienia o potrzebie zgody biskupa na statut uchwalony przez kapitułę. Zob. c. 9, X, de consuetudine, I, 4.

³⁰ S. Zachorowski, *Rozwój i ustrój ...*, s. 180—181; Zob. także S. Librowski, *Kapituła katedralna wrocławska ...*, s. 66.

³¹ S. Zachorowski, *Rozwój i ustrój ...*, m. cyt.; Por. W. Wójcik, *Kościelne ustawodawstwo partykularne ...*, s. 458.

biskupów³². Do rozstrzygnięcia wszakże pozostaje tutaj problem: czy w ten sposób uchwalone wyłącznie przez kapitułę statuty musiały — do ważności — uzyskać aprobatę biskupią? W praktyce bowiem często tego rodzaju zatwierdzenia rządców diecezji miały miejsce. Próba rozwiązania zasygnalizowanego tu problemu zostanie podjęta w odniesieniu do środowiska kanonicznego w Płocku.

Wreszcie trzeci okres dziejów prawodawstwa korporacji kanonicznych zapoczątkował Sobór Trydencki przyznając biskupom szerokie prerogatywy wobec kapituł, wydaje się, także i w dziedzinie wspomnianego prawodawstwa³³. Odtąd więc — w praktyce po recepcji uchwał trydenckich — korporacje kanoniczne utraciły swoją samodzielność ustawodawczą, będąc skazanymi znów na wolę biskupów w tym względzie.

Jak przedstawiało się ustawodawstwo kapituły płockiej na odcinku statutów na tle naszkicowanych wyżej ogólnych ram dla polskich środowisk kapitułnych?

Należy przyjąć, iż w początkowej fazie swego istnienia, kolegium płockie rządziło się własnymi prawami zwyczajowymi³⁴, modyfikowanymi w wypadkach potrzeby przez prawodawców diecezjalnych³⁵, którzy stali się — aż do przełomu XIV i XV w. — jedynymi prawodawcami wymienionego kolegium. Wymownym dowodem tego jest, iż jeszcze biskup Jakub z Korzkwi (1396—1425) wydał dla kapituły — podczas synodu diecezjalnego z 1498 r. — 11 statutów, które regulowały szereg spraw związanych z organizacją prawną i funkcjonowaniem tej korporacji³⁶. Poza tym tenże

³² S. Zachorowski, *Rozwój i ustrój ...*, s. 182—183; Zob. także S. Librowski, *Kapituła katedralna włocławska ...*, s. 66—67; W. Wójcik, *Kościelne ustawodawstwo partykularne ...*, m. cyt.; A. Pełnani, *Kanonistyka ...*, s. 396.

³³ Conc.Trid., sess. VI, de ref., c.4; sess. XXIV, de ref., c. 12 oraz sess. XXV, de ref., c. 6; Zob. W. Wójcik, m. cyt.

³⁴ Tak np. Biskup Jakub z Korzkwi, wydając w 1398 r. szereg statutów dla kapituły powołuje się często na dawne prawo zwyczajowe. M. in. w statucie *De constitutionibus*, dotyczącym porządku nabożeństw w kościele katedralnym, prawodawca diecezjalny zaznacza: „Quia quae ordinatae ac rationabiliter sunt instituta longaue consuetudine interpretata ...” — J. Sawicki, *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, t. 6, Warszawa 1952, s. 193; W statucie *De electione* — o obowiązku kanoników uczestniczenia w posiedzeniach kapituły — występuje zwrot: „... exinde, antiqua consuetudine nostrae ecclesiae salubriter introducta sit observatum ...” — Tamże, s. 191; Statut zaś *De celebratione missarum* — o obowiązku odprawiania mszy św. konwentualnych — czytamy: „Statuimus ... quod ... qui in ordinario sive libro ecclesiae nostrae ... sunt descripti ...” — Tamże, s. 245; Zob. S. Zachorowski, *Jakób biskup płocki ...*, s. 46; Zob. także B. Ulanowski, *O pracach przygotowawczych do historii prawa kanonicznego w Polsce*, Kraków 1887, s. 43.

³⁵ Por. W. Wójcik, m. cyt.

³⁶ Są to statuty: 1. *De constitutionibus*; 2. *De electione* 3. *Quatuor dies*

biskup wydał dla kolegium kanonickiego inne statuty: w r. 1406³⁷ oraz w r. 1414³⁸. Następnie do wydania trzech nowych statutów dla kanoników płockich doszło za rządów Jakuba z Korzkwi pomiędzy 1420 a 1423 r.³⁹

Analizując sformułowania wstępne niektórych statutów kapitulnych, o których mowa, z lat 1398—1423, w nawiązaniu do postawionego wyżej problemu, należy postawić pytanie: czy wspomniane akty prawodawcze dla kapituły były dziełem jedynie biskupa, czy też w ich powstaniu miała udział także kapituła? W odpowiedzi należy stwierdzić, iż wiele spośród statutów kapitulnych powstałych za rządów Jakuba pochodzi tylko i wyłącznie od niego. Wskazują na to owe sformułowania wstępne niektórych norm prawnych, gdzie nie ma żadnych wzmianek o zgodzie lub nawet radzie kapituły na ich wydanie⁴⁰. W jednym zaś ze statutów — *De distributionibus quotidianis ad alios usus non convertendis*⁴¹ — biskup zaznacza wprawdzie, iż wydaje go na usilną prośbę kapi-

capitula generalia durare debent; 4. Negotia ecclesiarum de importantia in capitulo generali tractari debent; 5. De secretis capituli non revelandis; 6. De solutione fraternitatis et vigiliis ac missis pro animabus fratrum; 7. De officio custodis; 8. De officio ordinarii; 9. De vita et honestate clericorum; 10. De clericis residentibus; 11. De celebratione missarum. — J. Sawicki, *Concilia Poloniae* ..., t. 6, s. 182—248; Zob. S. Zachorowski, *Jakób biskup płocki* ..., s. 72—74; B. Ulanowski, *O pracach przygotowawczych* ..., s. 44—72; J. Kłoczowski, *Biskup Jakub z Korzkwi (1396—1425) i próba restauracji Kościoła Płockiego*, „*Studia Płockie*” 3(1975)103—104.

³⁷ Statut *De villis praestimonialibus regendis et de canonicis gratiabilibus creandis*. — ADP, Kdkp (rkps) — Kodeks dypl. katedry płockiej (rękopis), bez numeru; Zob. S. Zachorowski, *Jakób biskup płocki* ..., s. 74; J. Kłoczowski, *Biskup Jakub* ... s. 105—107.

³⁸ *Statutum secundum de regendis villis praestimonialibus et optione earum*. — ADP, Kdkp (rkps), n. 155; Zob. S. Zachorowski, *Jakób biskup płocki* ..., s. 74—76.

³⁹ Są to statuty: 1. *De fabrica ecclesiae* przepisujący pokrywanie wydatków na rzecz fabryki kościoła katedralnego w 2/3 przez biskupa i w 1/3 przez kapitułę. — J. Sawicki, *Concilia Poloniae* ..., t. 6, s. 258—260; Zob. S. Zachorowski, *Jakób biskup płocki* ..., s. 76; J. Sawicki, *Concilia Poloniae* ..., t. 6, s. 43; 2. *De redditibus ex villis praestimonialibus ad distributiones convertendis*. — J. Sawicki, *Concilia Poloniae* ..., t. 6, s. 260—261; 3. *De distributionibus quotidianis ad alios usus non convertendis*. — J. Sawicki, *Concilia Poloniae* ..., t. 6, s. 261; Zob. B. Ulanowski, *O pracach przygotowawczych* ..., s. 79—81; J. Kłoczowski, *Biskup Jakub* ..., s. 112.

⁴⁰ Np.: „... ideo statuimus, quod si quis praelatus vel canonicus ...” — statut *De secretis capituli non revelandis*, J. Sawicki, *Concilia Poloniae* ..., t. 6, s. 199; „...statuimus, quod custos ...” — statut *De officio custodis*, Tamże, s. 209; „... statuimus et inantea servandum ordinamus ...” — statut *De celebratione missarum*, Tamże, s. 245; „... statuimus, quod archidiaconi ...” — statut *De officio archidiaconi*, Tamże, s. 209.

⁴¹ Tamże, s. 261.

tuły, jednak nie wspomina o jej zgodzie. I ten więc statut jest pochodzenia wyłącznie biskupiego.

Trudno zatem — w świetle powyższego — zgodzić się ze wspomnianą wyżej opinią S. Zachorowskiego⁴² o tym iż biskupi wydawali w omawianym okresie statuty kapitulne zawsze ze zgodą zainteresowanego kolegium.

Analizując ustawodawstwo kapitulne za biskupa Jakuba z Korzkwi trzeba następnie podkreślić, iż obok statutów pochodzących wyłącznie od tego prawodawcy spotykamy się także z inną grupą statutów, które pochodzą jednocześnie od niego i od kapituły, są bowiem wydane za jej zgodą. I tak, w tekstach niektórych statutów znajdują się następujące sformułowania wstępne: „... ideo auctoritate nostra, de consensu et consilio capituli nostrae ecclesiae Plocensis ... statuimus et ordinamus ...”;⁴³ „de consensu dictorum fratrum nostrorum capituli ecclesiae nostrae praesenti statuto ... decernimus ...”;⁴⁴ „... nos Jacobus ... de consilio et unanimi consensu et voluntate fratrum nostrorum praelatorum et canonicorum capituli nostri statuimus ...”,⁴⁵ itp.,⁴⁶ sugerujące, iż promulgowane przez prawodawcę diecezjalnego statuty, były ułożone za zgodą kolegium kapitulnego. W powyższych zwrotach — trzeba to z naciskiem podkreślić — nie chodzi jedynie o zwykły zwrot natury formalnej, lecz o wskazanie, że biskup wydał normę prawną dla kapituły przy jej zgodzie. Gdyby bowiem chodziło tu jedynie o formalność, wówczas należałoby postawić pytanie, dlaczego w takim razie prawodawca diecezjalny nie użył tego rodzaju zwrotów we wszystkich statutach⁴⁷.

Można więc przyjąć, iż w historii ustawodawstwa kapitulnego ośrodka katedry płockiej, zanim nastąpił tu drugi, zasadniczy etap, już pod koniec pierwszego — na przełomie XIV i XV w. — pojawiła się osobliwa forma wydawania statutów przez biskupa: za zgodą kapituły. Stanowiła ona niewątpliwie wyraz ewolucji w tym względzie, prowadząc z kolei ku nowej epoce ustawodaw-

⁴² S. Zachorowski, *Rozwój i ustrój ...*, s. 181—182; Należy zauważyć, iż autor w późniejszej swojej publikacji — na temat ustawodawczej działalności biskupa Jakuba z Korzkwi — wyraził pogląd nieco odmienny. Wnioski jednak, jakie ten wybitny badacz wyciąga na temat późniejszej działalności kapituły płockiej na polu ustawodawczym nie są, wydaje się, do przyjęcia. Nawiążemy do nich w dalszych wywodach. Zob. *Jakób biskup płocki ...*, s. 81—82.

⁴³ Statut *De constitutionibus* — J. Sawicki, *Concilia Poloniae ...*, t. 6, s. 183.

⁴⁴ Statut *De electione*. — Tamże, s. 191.

⁴⁵ Statut *De fabrica ecclesiae*. — Tamże, s. 259.

⁴⁶ Np. inne statuty. Tamże, s. 197, 205, 221, 260.

⁴⁷ Na to, że tylko w niektórych statutach kapitulnych biskup Jakub powołuje się na zgodę kapituły, słusznie zwrócił uwagę w swoich badaniach J. Sawicki. Zob. Tamże, s. 44.

czej, rozpoczętej w latach trzydziestych XV w., która przyniosła kapitułom już całkowitą autonomię na polu własnego prawodawstwa.

Ze statutami, których źródłem istnienia była już wyłącznie kapituła spotykamy się po raz pierwszy w źródłach w r. 1438, za biskupa Stanisława Pawłowskiego. Podczas sesji lutowej tego roku kapituła uchwaliła statut o kapaliach⁴⁸. Jest to więc pierwszy znany statut kapituły w jej dziejach uchwalony przez nią samą. To, że nie chodzi tutaj o zwykły dekret, lecz właśnie o statut, świadczą wymownie nie tylko słowa użyte w jego treści, lecz również przedmiot podjętej normy oraz nadanie jej mocy w odniesieniu do przyszłości. Zobowiązuje bowiem kapituła swoich członków, aby odtąd każdy nowomianowany kanonik składał tzw. kapalia o których zresztą powyżej wspomiano.

W dalszym ciągu XV i XVI stulecia spotykamy kolejne statuty, których źródłem istnienia była wyłącznie korporacja kanoniczna, na co wskazuje zarówno treść sformułowań podjętych norm, jak również okoliczność, iż w momencie ich uchwalania — z reguły — podczas sesji generalnych nie wypowiedział się tutaj biskup⁴⁹. Trudno przeto zgodzić się z opinią S. Zachorowskiego⁵⁰, według którego kapituła płocka, nie tylko w okresie rządów diecezją przez biskupa Jakuba z Korzkwi, ale i w dalszych stuleciach nie doszła do takiej samodzielności m. in. ustawodawczej, jak to było w innych kapitułach polskich. O samodzielności i niezależności ustawodawczej kanoników płockich świadczy dobitnie m. in. ich stanowisko wobec biskupa Andrzeja Noskowskiego zajęte podczas wrześniowej sesji generalnej z 1551 r., o czym już zresztą wspomniano przy omawianiu zagadnienia obsadzania prałatur i kanonii. Kapituła prosiła wówczas stanowczo biskupa — powołując się na dawny statut — o niemianowanie kanoników nadliczbowych poza sesjami generalnymi tj. bez zgody gremium kapitułnego. Wyni-

⁴⁸ „Statuerunt dicti domini praelati et canonici ac concluderunt, ut nullus in acceptatione beneficiorum in Ecclesia Plocensi vacantium debet intrare ad capitulum nec eidem respondere de refectionibus, nisi prius solvat pro Cappa et statutis satisfaciatis”. ADP, ACPlloc. 50, k. 1 v. oraz *Statuta*, k. 1 v.

⁴⁹ Zob. np. ADP, ACPlloc. 50, k. 4 v., 23 v.; ACPlloc. II, k. 23 v. 62 v., 67, 99 v., 126 v.; ACPlloc. III, k. 26, 35, 81—81 v.; ACPlloc. IV, k. 45 v., 106, 111 v.—112, 127 v., 133 v.—134, 206 v.—209, 214 v., 215, 222; ACPlloc., VI, k. 72 v., 97 v., 99 v.—100; ACPlloc. VII, k. 25, 29 v., 40, 139 v., 213—213 v.; *Statuta*, k. 27; B. Ulanowski, ACPlloc., AKH, t. 6, n. 343, s. 90; n. 406, s. 102; Por. S. Lińkowski, *Kapituła katedralna włocławska ...*, s. 66—67.

⁵⁰ S. Zachorowski, *Jakób biskup płocki ...*, s. 81—82; Por. S. Trawkowski, *Taberny płockie na przełomie XI i XII wieku*, „Przegląd Historyczny” 53(1962)736. oraz Cz. Deptuła, *Krąg kościelny płocki w połowie XII wieku*, „Roczniki Humanistyczne” 8(1959)82.

kiem debaty na sesji było stwierdzenie jej uczestników — jako korporacji — o tym, iż na tejsze sesji ustanawiają oni, w formie ponownej, statut („statutum”)⁵¹ o niekreowaniu kanoników nadliczbowych poza posiedzeniami generalnymi. Tego rodzaju oświadczenie gremium kapitulnego posiada swoją wymowę.

O autonomi ustawodawczej kapituły przekonuje także fakt, iż w tym samym roku, tym razem podczas sesji generalnej wiosennej, kapituła podjęła ważną decyzję o rewizji swoich dotychczasowych statutów zaznaczając, iż na najbliższym posiedzeniu, po zreferowaniu sprawy przez wyznaczonych delegatów, sama orzeknie, co należy dodać a co usunąć z norm prawodawstwa kapitulnego.⁵²

Analizując bliżej ustawodawstwo kapituły w omawianym okresie XV i XVI w. należy jednak powiedzieć, iż — poza statutami pochodzącymi wyłącznie od tej korporacji — pojawiły się także kapitulne normy prawne, których źródłem istnienia byli jednocześnie biskup i kapituła. Wynika to znów ze sformułowań, w których zaznacza się — odmiennie niż w odniesieniu do statutów pochodzących wyłącznie od kapituły — iż dany przepis pochodzi od prawodawcy diecezjalnego i kolegium kapitulnego⁵³. Tego rodzaju zjawisko proveniencji statutów kapitulnych można chyba wytłumaczyć wpływem i pozycją niektórych biskupów, jak np. Erazma Ciołka (1504—1522), Andrzeja Krzyckiego (1527—1535) czy Piotra Gamrata (1537—1538). Wypada jednak nadmienić, iż niekiedy kapituła potrafiła uchylić nawet statut biskupi, jak to np. miało miejsce w 1514 r.⁵⁴ Świadczy to również wymownie o autonomii prawodawczej korporacji plockiej.

⁵¹ „Domini ... mandaruntque mittendum suae Rmae Pti extractum statuti praedicti de non creandis talibus canonicis gratialibus, nisi in medio capituli generalis, et insuper referendum suae Rmae Pti, quod domini in praesenti capitulo generali pro statuto, ecclesiae Plocensis constituerunt perpetuo observandum ...”. — B. Ulanowski, *ACPloc.*, *AKH*, t. 10, n. 209, s. 215.

⁵² „Et tandem dni in futuro capitulo generali perlectis huiusmodi statutis approbanda approbabunt, et adnectenda adiicienda etiam minuenda elimabunt, et ad futuram sempiternam rei memoriam reducent et constituent ac dicta statuta in capitulis generalibus et partialibus in principio capitulorum legi et recitari facient”. — Tamże, n. 200, s. 211; *Zob.* ADP, *Compendium statutorum an. 1777* (odtąd: *Comp. stat.*), k. 376—377.

⁵³ Np.: „Rmus dnus Epus cum dominis ... decreverunt votis unanimitis pro statuto ecclesiae observandum ...” (1533 r.) — ADP, *ACPloc.*, IV, k. 135 v.; „Rmus dnus Epus unanimi omnium dominorum voto et consensu accedente ... constituit, statuit et ordinavit pro statuto perpetuo ecclesiae cathedralis Plocensis observandum ...” (1538 r.). — Tamże, k. 214; *Zob.* także B. Ulanowski, *ACPloc.*, *AKH*, t. 6, n. 536, s. 131; n. 583, s. 145; *Por.* U. Heyzmann, *Statuta capituli Cracoviensis ...*, s. 117.

⁵⁴ Kapituła uchyliła wówczas statut Erazma Ciołka o odprawianiu

Jeśli zaś chodzi o treść statutów, w których zaznacza się, że uchwalili je kapituła (wymieniona na pierwszym miejscu) oraz biskup⁵⁵, to tego rodzaju normy należy uznać jako uchwalone przez kapitułę przy współudziale biskupa, obecnego na danej sesji, podczas której statut podjęto⁵⁶.

W świetle tego, co zostało wyżej powiedziane należy szukać odpowiedzi na zasygnalizowany nieco wyżej problem, nierozwiązany w pełni przez S. Zachorowskiego⁵⁷, czy statuty kapituł — w omawianym okresie ich autonomii prawodawczej — wymagały do ważności, aprobaty biskupa. W praktyce bowiem, od XV w., m. ún. i w kapitule płockiej, zwracano się o taką aprobatę do prawodawcy diecezjalnego. Otóż wolno postawić hipotezę, iż taka aprobata nie stanowiła warunku dla nadania statutowi kapitulnemu mocy prawnej. Wspomniano już, że nie wymagało tego prawo powszechne z wyjątkiem jednego dekretu⁵⁸. Poza tym wydaje się, że aprobata biskupa potrzebna była jedynie dla danego zbioru statutów, nie zaś dla poszczególnych norm będących dyspozycją dla poszczególnych statutów w momencie ich uchwalania przez korporację kanoniczną.

Wspomniano już, iż zmiana statutu uchwalonego przez kapitułę mieściła się w granicach jej kompetencji przy czym był to moment zastrzeżony zgromadzeniom generalnym⁵⁹.

Jeśli chodzi wreszcie o trzeci okres w historii ustawodawstwa kapitulnego, zapoczątkowany dyspozycjami Soboru Trydenckiego, a w praktyce, jego recepcją, to w kolegium płockim — do r. 1590 — nie dał się on jeszcze zaznaczyć.

2. Źródła poznania

W miarę rozwoju prawodawstwa kapitulnego, szczególnie w drugim z omówionych okresów, rosła ciągle ilość statutów, toteż zaszła z czasem konieczność, podyktowana przede wszystkim wzglę-

mszy św. przez hebdomadariusza w każdy piątek wraz z przepisanyymi przez biskupa modlitwami. Zob. ADP, ACPlloc. III, k. 2 v.; Zob. H. Folwarski, *Erazm Ciołek, biskup i dyplomata*, Warszawa 1935, s. 172; B. Ulanowski, ACPlloc., AKH, t. 6, n. 563, s. 141; n. 565, s. 141; Wynika stąd, iż niekiedy jeszcze i w tym okresie biskupi próbowali narzucać kapitule pewne normy prawne.

⁵⁵ Np.: „Item praefati domini capitulares cum praefato Rdo patre concluderunt statutentes ...”. — B. Ulanowski, ACPlloc., AKH, t. 6, n. 344, s. 90 (1443 r.).

⁵⁶ Tak sądzi m. in. B. Ulanowski. Zob. ACPlloc., AKH, t. 6, s. 205, przyp. do n. 344.

⁵⁷ S. Zachorowski, *Rozwój i ustrój ...*, s. 227.

⁵⁸ Dekretal papieża Honoriusza III. Zob. c. 9, X, de consuetudine, I, 4; Zob. W. Wójcik, *Kościelne ustawodawstwo partykularne ...*, s. 458.

⁵⁹ Por. ADP, ACPlloc. IV, k. 222.

dami praktycznymi, redakcji i układania tychże statutów, odnotowanych w różnych miejscach protokółów sesji kanonickich. Nagromadzony z biegiem lat materiał ustawodawczy, rozproszony nawet w różnych księgach posiedzeń, nie sprzyjał właściwej orientacji członków kapituły w całokształcie własnych norm prawnych. Nie bez znaczenia pozostawała tutaj i ta okoliczność, iż także zbiory prawa powszechnego z XII i XIII stulecia zawierały szereg uprawnień dla kapituł⁶⁰. Zapoznanie się w razie potrzeby z odnośnymi przepisami w danej materii sprawiało w takim stanie rzeczy niemało kłopotu. Stąd najlepszym i niemal koniecznym rozwiązaniem tego rodzaju trudności mogło być jedynie sporządzenie pewnego zbioru poszczególnych statutów, wiążących zarówno kapitułę jako osobę prawną, jak i poszczególnych prałatów i kanoników.

Najstarszym zbiorem ustaw kapitulnych w Polsce był tzw. zwód krakowski sięgający swymi początkami 1331 r., sporządzony za czasów biskupa Jana Grotowskiego⁶¹. W kapitule gnieźnieńskiej podjęto uchwałę o ułożeniu pierwszego zbioru statutów w 1422 r., lecz uchwałę tę wykonano dopiero w 1468 r., kiedy to powstał najstarszy zbiór statutów gnieźnieńskich, uzupełniony następnie nowymi statutami⁶². W środowisku kapitulnym poznańskim do ułożenia pierwszego zbioru statutów doszło nieco wcześniej, bo w r. 1462, po bezskutecznych zresztą uchwałach z lat: 1431, 1433 i 1435⁶³. Kapituła zaś wrocławska uzyskała swój analogiczny zbiór w 1500 r.⁶⁴

Najstarszym, nieformalnym zbiorem statutów kapituły płockiej była kodyfikacja biskupa Jakuba z Korzkwi, wybitnego rządcy diecezji płockiej, obejmująca m. in. statuty kapitulne, o których wyżej wspomniano, pochodzące z lat 1389—1423. Biskup ten ogłosił skodyfikowane prawo na sesji generalnej kapituły w dniu 26 stycznia 1423 r. jako kodyfikację prawa diecezjalnego⁶⁵ przy czym

⁶⁰ Zob. *Statuty* (wyd. J. Fijałek), s. XV; W. Wójcik, *Kościelne ustawodawstwo partykularne ...*, s. 459.

⁶¹ S. Zachorowski, *Rozwój i ustrój ...*, s. 184—185.

⁶² *Statuty* (wyd. J. Fijałek), s. XV—XVI; Zob. B. Ulanowski, *Statuta capitulorum Gneznensis et Poznaniensis ecclesiarumque collegiatarum Varsoviensis et Lanciensis*. W: Archiwum Komisji Prawniczej (odtąd: AKP), t. 5, Kraków 1897, s. 454.

⁶³ S. Zachorowski, *Rozwój i ustrój ...*, s. 185; Zob. B. Ulanowski, *Statuta capitulorum Gneznensis ...*, s. 455—456.

⁶⁴ S. Librowski, *Kapituła katedralna wrocławska ...*, s. 67; Kapituła kruszwicka pierwsze statuty uzyskała w 1516 r. Zob. W. Abraham, *Statuty kapituły w Kruszwicy*, „Polonia Sacra” 8(1956) nr 3—4, s. 266—274; H. Rybus, *Kolegiata w Kruszwicy w latach 1514—1531*, „Studia Theologica Varsaviensia” 8(1970) n. 2, s. 123; Stosunkowo wcześniej posiadała pierwszy zbiór statutów kapituła wrocławska z lat 1341—1376. Zob. S. Zachorowski, m. cyt., przyp. 11.

⁶⁵ J. Sawicki, *Concilia Poloniae ...*, t. 6, s. 33; S. Zachorow-

najważniejszą częścią tej kodyfikacji były statuty synodalne z 1398 r., a wśród nich 11 wymienionych wyżej statutów kapitulnych. Łącznie kodyfikacja zawierała 16 statutów kapitulnych⁶⁶. Wprawdzie statuty kapitulne zawarte w kodyfikacji biskupa-reformatora nie zostały z niej wyraźnie wydzielone i opublikowane w oddzielnym zwodzie, niemniej jednak stanowią jednolity zespół norm odnoszących się do ustroju wewnętrznego i pewnych form działalności korporacji kanonickiej⁶⁷.

Z faktem formalnego zatwierdzenia przez biskupa obowiązujących w kapitule płockiej statutów kapitulnych jako całości, spotykamy się po raz pierwszy 4 lutego 1482 r., kiedy to owej aprobaty udzielił rządcą diecezji i kanclerz książąt mazowieckich biskup Piotr Chodkowski. Biskup zatwierdzając statuty i zwyczaję kapituły polecił je ściśle zachowywać pod sankcjami karnymi bliżej nieokreślonymi⁶⁸. Nie doszło jednak wówczas, o czym można wnioskować z przekazów szesnastowiecznych, do których niżej nawiążemy, do utworzenia wówczas odrębnej i specjalnej księgi statutów, wypisanych z tzw. metryki kapitulnej.

Nanastająca ciągle w metryce kapitulnej ilość statutów — był to okres ożywionej działalności ustawodawczej kolegów kapitulnych — spowodowała, iż 9 września 1499 r., podczas generalnej sesji kapitulnej, doszło do kolejnej aprobaty zapewne nowych statutów — i tym razem jako całości — dokonanej przez biskupa Wincentego Przerembskiego, podkanclerzego koronnego⁶⁹.

ski, *Studia z historii prawa kościelnego i polskiego*, Kraków 1917, s. 130—131.

⁶⁶ Zob. S. Zachorowski, *Jakób biskup płocki ...*, s. 72—76. Szczególne statuty zostały wymienione w przyp. 36—39 powyżej; Zob. J. Sawicki, *Concilia Poloniae ...*, t. 6, s. 181—261.

⁶⁷ Zdaniem S. Zachorowskiego zbiór statutów kapitulnych zawartych w kodyfikacji Jakuba z Korzkwi, porównany ze zbiorem statutów kapitulnych wydanych przez biskupa krakowskiego Jana Grotowego z 1328 r., przewyższa ten ostatni bogactwem problematyki. Zob. *Jakób biskup płocki ...*, s. 72.

⁶⁸ „Ratificatio statutorum et consuetudinum Ecclesiae Plocensis per Petrum Epum. Anno Domini Millesimo quadringentesimo septuagesimo (tu autor notatki pomylił — zapewne machinalnie — o 10 lat właściwą datę: powinno być „octogesimo”, gdyż w 1472 r. Piotr Chodkowski nie był jeszcze biskupem płockim. — Por. ADP, ACPlóc. 50, k. 32) secundo in Capitulo generali plocen. per Rmum olim in Christo patrem et dominum Petrum dei gratia Epum plocen. Cancellarium ducatus Masoviae et dnos Capitulares tenuto Rmus in Christo pater ... Petrus ... ratificavit omnia et singula statuta Ecclesiae plocen. et consuetudines laudabiles et mandavit illa sub censuris et poenis ... firmiter observari”. — ADP, Statuta Cap. Ploc. 1437—1528 (odtąd: Statuta), k. 17 v. oraz ACPlóc. 50, k. 32; Por. A. J. Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*, Płock 1930, s. 331 oraz S. Chodyński, *Płockie biskupstwo*. W: *Encyklopedia Kościelna Nowodworskiego*, t. 19, Warszawa 1893, s. 591.

⁶⁹ „Confirmatio statutorum. Rdus ptr dnus Vicentius Epus ploc. om-

Pracę kodyfikacyjną sensu stricto podjęła kapituła dopiero za rządów diecezją biskupa Erazma Ciołka. Podczas sesji lutowej z 1514 r., z pewnością na skutek nagromadzenia się nowego materiału ustawodawczego, gremium kapitulne wydelegowało kantora Tomasza Obidzińskiego i kanonika Mikołaja Tlubickiego polecając im — wraz z notariuszem — zebranie dawnych i nowych statutów zapisanych do księgi posiedzeń czyli metryki. Zadanie zaś samej redakcji statutów i wpisania ich do odrębnej księgi zlecono wpływowemu scholastykowi Stanisławowi Mirowskiemu⁷⁰. Praca została wykonana w ciągu kilku miesięcy i zaakceptowana najpierw przez gremium kanonickie 9 września 1514 r.⁷¹ Statuty zostały wówczas ujęte w odrębną księgę, zgodnie z poleceniem poprzedniej sesji. Już w czerwcu 1514 r. — podczas sesji nadzwyczajnej — kapituła zaanonsowała biskupowi wykonywane jeszcze wówczas dzieło kodyfikacji uprzedzając go o zamierzonym przedłożeniu mu gotowego zbioru do aprobaty⁷². Akceptując nowopowstały zbiór, kapituła — działała tutaj, wydaje się z dużą ostrożnością lecz i zarazem z roztropnością — podjęła jednak uchwałę w myśl której, zanim zbiór zostanie przedstawiony do aprobaty biskupiej, ma być, w ciągu jednego roku, czytany i dokładnie analizowany podczas sesji tygodniowych z zaleceniem dokonywania pożądanych zmian i modyfikacji. Dopiero po upływie roku, po uwzględnieniu naniesionych zmian, zbiór zostałby, nadmieniała uchwała, przedłożony biskupowi do zatwierdzenia na sesji generalnej⁷³. Ostatecznie zbiór uzyskał aprobatę biskupią w 1515 r. i został ogłoszony w rękopisie *Selecta statuta venerabilis capituli Plocensis*⁷⁴ obejmując statuty z lat 1437—1515.

W następnych latach do ułożonego w ten sposób zbioru zapisywano w nowopowstałej, zachowanej zresztą księdze zaczęto wpisywać w porządku chronologicznym nowe statuty kapitulne aż do r. 1538. A to, że statutów przybywało świadczy m. in. fakt, iż już w rok po aprobacie Ciołka i założeniu księgi statutów, podczas

nia et singula statuta et ordinationes fratrum predecessorum Eporum plocen. innovavit et statuit, ut decreta et mandata omnes et singuli domini praelati et canonici ploc. secundum ordinationem et dicta statuta teneant et se dirigant necnon officiis suis intendant et dicta statuta et ordinationes confirmavit et roboravit". — ADP, ACPlloc. 50, k. 50 oraz *Statuta*, k. 26 v. — 27; Zarówno kodyfikację z r. 1482, jak i kodyfikację z r. 1499 pokrywa milczeniem T. Zebrowski. Zob. *Zarys dziejów diecezji płockiej*, Płock 1976, s. 68; Por. A. J. Nowowiejski, m. cyt., oraz S. Chodyński, m. cyt.

⁷⁰ ADP, ACPlloc. III, k. 2 v.; H. Folwarski mylnie utożsamia notariusza kapituły ze scholastykiem Stanisławem Mirowskim. Zob. *Erazm Ciołek ...*, s. 172.

⁷¹ ADP, ACPlloc. 50, k. 122 v.

⁷² B. Ulanowski, ACPlloc., AKH, t. 6, n. 561, s. 140.

⁷³ Tamże, n. 563, s. 141.

⁷⁴ A. J. Nowowiejski, m. cyt.

generalnej sesji wrzesniowej z 1516 r. kapituła wyznaczyła swoich delegatów — dziekana Mikołaja Mirowskiego, archidiacona płockiego Michała Wilkanowskiego, scholastyka doktora Stanisława Mirowskiego, kantora Tomasza Obidzińskiego, archidiacona dobrzyńskiego Jana z Chrościc i archidiacona pułtuskiego Mikołaja Brolińskiego — celem dokonania rewizji statutów⁷⁵. Nadto w 1517 r. gremium wyznaczyło biskupa sufragana Piotra Lubarta oraz kanonika Mikołaja Tlubickiego dla przeprowadzenia nowej rewizji⁷⁶. Świadczyło to o wzrastającej ilości nowych statutów, jak również o trosce kapituły o bieżące uzupełnianie kodyfikacji Ciołka.

Narastający materiał ustawodawczy w formie statutów wymagał ciągłego i systematycznego ich wpisywania do zaprowadzonej w 1515 r. księgi. Notariusz kapituły nie czynił tego jednak na bieżąco, stąd powrócono do tej sprawy już w 1532 r.⁷⁷, a następnie w rok później, podczas wiosennej sesji generalnej z 1533 r.⁷⁸ kiedy to kolegium delegowało kantora Jana Lewickiego oraz kanonika Mikołaja Stróżewskiego do ułożenia nowego, całościowego zbioru statutów kapitulnych. Widać więc, iż działalność ustawodawcza korporacji z lat 1515—1533 — był to ciągle okres autonomii ustawodawczej kapituły — pozostawała ciągle ożywiona, skoro domagano się ułożenia nowego zbioru. Praca desygnowanych kanoników została zrealizowana w ten sposób, iż do istniejącej już księgi statutów z 1515 r. notariusz wpisał nowe statuty — doklejając karty — z lat późniejszych, nie była więc to kodyfikacja w sensie ścisłym.

Chcąc mieć księgę statutów już niejako zamkniętą, kapituła, podczas swojej wrzesniowej sesji generalnej z 1534 r., zobowiązała notariusza, aby do najbliższej sesji generalnej zajął się oprawieniem ciągle nie zamkniętej księgi statutów, a dla poszczególnych członków kolegium przygotował skrót tej księgi⁷⁹. Widać i tu troskę kapituły o znajomość własnego prawodawstwa, Polecenie nie zostało jednak zrealizowane w pełni przez notariusza kapitulnego, gdyż księga statutów z 1515 r. nie została w ciągu roku zamknięta i oprawiona, owszem nadal jeszcze przez 4 lata — aż do r. 1538 — wpisywano do niej nowopodjęte normy statutowe, powiększając w ten sposób zwód. W wymienionym roku kodeks został wreszcie zamknięty i oprawiony, otrzymując wówczas nowy

⁷⁵ ADP, ACPlloc. 50, k. 126 v.; Zob. także ACPlloc. II, k. 87 v. i 88.

⁷⁶ ADP, ACPlloc. 50, k. 128 v.

⁷⁷ ADP, ACPlloc. IV, k. 127 v.

⁷⁸ Tamże, k. 134 v.; S. Chodyński podaje tu mylnie rok decyzji kapituły: 1532. Zob. *Płockie biskupstwo ...*, s. 591.

⁷⁹ ADP, ACPlloc. IV, k. 162 v.; Por. S. Librowski, *Kapituła katedralna włocławska ...*, s. 67.

tytuł: *Decreta Rmi Capituli Cathedralis Plocensis ex anno 1437 ad annum 1538*⁸⁰.

Uchwalone statuty po r. 1538 znów wpisywano jedynie do księgi posiedzeń kapitulnych; nie sprzyjało to znajomości bieżącego i obowiązującego ustawodawstwa instytucji kanoników przez poszczególne jej członków. Tymczasem przy załatwianiu spraw, w wielu sytuacjach i okolicznościach oraz przy podejmowaniu decyzji, gremium kapitulne obowiązane było sięgać do norm statutowych. Toteż podczas generalnego posiedzenia wiosennego, dnia 4 maja 1551 r., prałaci i kanonicy jednogłośnie zadekretowali przeprowadzenie tak pożądanej kodyfikacji własnego, dotychczasowego ustawodawstwa. Dla przygotowania dzieła kodyfikacji wyznaczono następujących delegatów: archidiacona płockiego, Pawła Głogowskiego, archidiacona dobrzyńskiego, Jana Ostrowickiego oraz kanoników — Piotra Kuklińskiego, Jakuba Pontificius'a — doktora medycyny, Alberta Starożrebskiego i Jana Wyrzykowskiego — profesora teologii⁸¹. Zadaniem wyznaczonego grona, było dokładne przeanalizowanie całokształtu dotychczasowego ustawodawstwa kapituły, zawartego w jej statutach oraz dokonanie nowej redakcji aktualnie obowiązujących norm, które miał spisać notariusz kapituły. Wyzaczyła ona na dokonanie tej pracy okres czterech miesięcy, tak aby na najbliższej (wrześniowej) sesji generalnej wymienieni delegaci mogli przedstawić całemu gremiumu odnośny projekt do dyskusji i ostatecznej aprobaty.

Projekt kodyfikacji statutów delegaci kapitulni przedłożyli dopiero w półtora roku później, w dniu 9 września 1553 r. Nie został on w pełni zaprobowany, bowiem uczestnicy sesji obradującej w tym dniu podjęli kolejną uchwałę o dokonaniu nowej, poprawionej redakcji statutów, która byłaby jeszcze doskonalsza. Zrealizowaniem podjętej uchwały miała się zająć wyznaczona wówczas komisja w nieco odmiennym składzie od poprzedniej. Tym razem pracę zlecono następującym prałatom i kanonikom: archidiakonowi płockiemu, Pawłowi Głogowskiemu, biskupowi sufraganowi Jakubowi Bielińskiemu, Jakubowi Pontificiusowi — doktorowi medycyny, Marianowi Goślickiemu — doktorowi obojga praw, Adamowi Woźnickiemu oraz opatowi płockiego opactwa benedyktyńskiego św. Wojciecha Pawłowi Kaleckiemu⁸². Jako termin wykonania wskazanej pracy, kapituła wyznaczyła okres najbliższego Wielkiego Postu, a więc kilkumiesięczny.

Jakkolwiek nieznanym jest rezultat prac kodyfikacyjnych obydwu

⁸⁰ Nieco później, wyraz „decreta” przekreślano w tytule zwodu zastępując go stosowniejszym i bardziej adekwatnym wyrazem „statuta”. Całość zbioru składa się z trzech części i liczy 91 kart.

⁸¹ B. Ulanowski, *ACPloc.*, *AKH*, t. 10, n. 200, s. 210—211.

⁸² Tamże, n. 223, s. 222.

wyżej wspomnianych komisji działających z upoważnienia kapituły — nie zachowała się bowiem żadna odrębna księga statutów z omawianego okresu poza wspomnianą, pochodzącą z 1538 r. — należy przypuszczać, iż doszło w latach 1553—1554 do ułożenia nowego, skodyfikowanego kodeksu statutów, przedstawionych zapewne i tym razem w porządku chronologicznym a nie systematycznym. Upoważnia do przyjęcia takiej hipotezy fakt, iż podczas generalnej sesji kapitulnej z września 1554 r. kapituła zadekretowała dokonanie rewizji zbioru statutów, tak aby nowa kolekcja była krótsza tzn. pomijająca normy już nieaktualne⁸³. Jako czas na realizację dekretu wyznaczono jeden rok; gdy chodzi zaś o delegatów, którym powierzono zadanie nowej kodyfikacji, ich nazwiska pozostają nieznane.

Tak często — na przestrzeni lat 1538—1544 — podejmowane przez korporację kanoniczną prace redakcyjne w zakresie kodyfikacji statutów świadczą dobitnie, iż wtedy to właśnie rozwinęła się w pełni autonomiczna działalność ustawodawcza tego kolegium⁸⁴.

W dalszych dziesiątkach lat XVI stulecia narastał znów nowy materiał ustawodawczy, dawne zaś statuty traciły na aktualności. Stąd też w dniu 4 maja 1575 r., podczas obrad zgromadzenia generalnego, obecni na nim prałaci i kanonicy, idąc — jak to sami zaznaczają — za przykładem innych kapituł polskich, podjęli dekret o przeprowadzeniu nowej kodyfikacji norm statutowych, której rezultatem byłaby nowa księga statutów⁸⁵. Do podjęcia pracy rewizyjnej nad dotychczasowym zbiorem statutów oraz ułożeniem nowego zostali delegowani: opat płocki, Paweł Kalecki, Mikołaj Konarski oraz Jan Lochiński. Wyznaczeni delegaci nie od razu jednak podjęli pracę, bowiem podczas posiedzenia generalnego z 9 września tego samego roku (1575) kolegium kapitulne przynagliło zainteresowanych do jak najszybszego przygotowania nowej redakcji statutów⁸⁶. Źródła jednak — do r. 1590 — nie informują, czy w ogóle i kiedy zadekretowana praca kodyfikacyjna została podjęta i jaki był jej wynik. Być może, iż w związku z nowymi dyspozycjami Soboru Trydenckiego, kapituła liczyła się z możliwością rychłej interwencji biskupa w tym względzie. W każdym razie, źródła do wymienionego wyżej roku, nic nie wspominają o jakiegokolwiek nowej kolekcji statutów.

⁸³ „... Domini cupientes statuta et constitutiones ecclesiae suae cathedralis Plocensis ad debitam formam reducere et emendare, concluderunt et decreverunt, ut ... domini ... statuta eadem Ecclesiae corrigant, colligant et recolligant ...”. — ADP, Comp. stat., k. 378.

⁸⁴ Por. S. Librowski, *Kapituła katedralna włocławska ...*, s. 67—68.

⁸⁵ ADP, ACPlóc. VII, k. 244 v.

⁸⁶ Tamże, k. 254—254 v.; Zob. także ADP, Comp. stat., k. 379.

Na zbiór systematyczny ustawodawstwa kapitulnego w zakresie statutów, kolegium plockie czekało jeszcze kilka stuleci.

Wspomniano już wyżej, iż tylko zbiory a nie poszczególne statuty kapituły przedstawiały w XV i XVI stuleciu do aprobaty biskupom. Tak było również w kapitule plockiej, o czym m. in. świadczy wzmianka zamieszczona w protokóle z sesji generalnej z 9 września 1514 r.⁸⁷ Nie spotykamy się natomiast w kolegium plockim z praktyką przedstawiania zbioru statutów do aprobaty Stolicy Apostolskiej⁸⁸.

Reasumując wypada podkreślić, iż dziedzina ustawodawstwa kapitulnego, regulująca całokształt spraw korporacji — kultowych, majątkowych, ustrojowych oraz związanych z jej działalnością — stanowiła szczególnie uważną funkcję tej instytucji.

Legislatio Capituli Cathedralis Plocensis usque ad an. 1590

Uno dei più importanti campi di attività dei capitoli cattedrali come le persone morali collegiali fino al XVI s. costituiva la loro legislazione. Il materiale legislativo del capitolo cattedrale di Plock si rachiudeva nei decreti e negli statuti.

Nello sviluppo storico della organizzazione giuridica del capitolo nel campo legislativo si osserva tre tappe. All'inizio, fino al XIV s., l'unico legislatore di fronte al collegio fu il vescovo e il sinodo. Successivamente — nel XV e XVI s., fino al Concilio Tridentino — il capitolo stesso creava dei decreti e degli statuti. Infine, dopo il suddetto Concilio il capitolo dipendeva dai vescovi perdendo un'ampia autonomia legislativa.

I decreti capitolari regolamentavano le diverse materie riguardanti in genere il regime interno e le funzioni del capitolo. La parte più importante della legislazione costituivano gli statuti capitolari, intrapresi dalla istituzione stessa nel XV e XVI s.

Nel esaminare il problema di fonti di esistenza degli statuti del capitolo si sottolinea che nel periodo di autonomia legislativa della istituzione (XV—XV s.) gli statuti si fondavano con un atto capitolare, il consenso del vescovo non c'era necessario; ciò corrispondeva alle norme contenute nel „Corpus Iuris Canonici”. L'approvazione degli statuti dal vescovo è stata dichiarata soltanto per una collezione di essi. A cavallo del XIV e XV s. si nota nel ambiente capitolare di Plock una specifica forma legislativa: gli statuti provenivano dal vescovo — con il consenso del capitolo. L'opinione di alcuni autori sulla mancanza di autonomia del capitolo di Plock nel campo legislativo è — nella luce di fonti capitolari — da respingere.

Il contenuto degli statuti capitolari riguarda il regime intero, le riunioni capitolari, l'amministrazione dei beni comuni ecc.

Per quanto riguarda le fonti di conoscenza degli statuti capitolari, la prima nota collezione di essi deriva solo dal 1515 an. e contiene gli statuti degli anni 1437—1515. Gli ulteriori lavori di codificazione della legislazione capitolare progredivano nel corso del XVI s.

⁸⁷ B. Ulanowski, *ACPloc.*, AKH, t. 6, n. 563, s. 141.

⁸⁸ Por. S. Librowski, *Kapituła katedralna włocławska ...*, s. 68.